

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ
Τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Λαογραφίας

ΑΚΡΙΤΑΙ- ΑΚΡΙΤΙΚΑ ἈΣΜΑΤΑ- ΑΚΡΙΤΙΚΟΝ ΕΠΟΣ

*Le savant n'est pas l'homme qui fourni les vraies
réponses ; c'est celui qui pose les vraies questions.*

Cl. Lévi - Strauss

Α'. ΑΚΡΙΤΑΙ

Ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (7ος αἰ.) ἐγκατελείφθη ἡ ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς παρακμῆς χρονολογούμενη σύνθεσις τοῦ στρατεύματος ἐκ μόνον μισθοφόρων. Ἐφεξῆς ὁ στρατὸς συνεκροτεῖτο κατὰ βάσιν ἐξ ἐγχωρίων στοιχείων, κυρίως ἀπὸ ἀγρότας¹. Ἡ χώρα διηρέθη εἰς θέματα, ἥτοι στρατιωτικὰς ἐπαρχίας, ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ὁποίων ἐτέθησαν στρατηγοί. Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐταῖς παρεχωροῦντο ὑπὸ τοῦ Κράτους «τόποι στρατείας» ἢ «στρατιωτόπια», δηλονότι ἀγροκτήματα εἰς τοὺς ὑποχρέους πρὸς στράτευσιν, οἵτινες ἀνελάμβανον νὰ ἐκγυμνάζωνται στρατιωτικῶς καὶ νὰ διατηροῦν τὰ ὅπλα καὶ τοὺς ἵππους τῶν². «Ὁ θεσμός, ἀληθῶς μεγαλοφυῆς ἐπινόησις, συνδύαζει τὸν ἐλεύθερον ἀγρότην μὲ τὸν πολεμιστὴν... καλλιεργεῖ ταῦτοχρόνως δύο αἰσθήματα, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν γῆν... καὶ τὸ αἶσθημα ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν Αὐτοκρατορίαν... Ἀπὸ ἀπλοῦς χωρικοὺς, ἀκαθορίστου πολλὰκις ἐθνικότητος, ἀβεβαίας πίστεως καὶ ἐπισηφαλοῦς ἀφοσιώσεως, ὥθησεν ὁ θεσμός, χάρις εἰς τὴν διανομὴν ἐλευθέρου κτήματος, πρὸς τὴν καλλιέργειαν ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ τὴν ἀνάγκην συνεχοῦς ἀσκήσεως»³.

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἐν λόγῳ στρατιωτικοῦ θεσμοῦ ἀνεπτύχθη βαθμιαίως ἡ ὀργάνωσις τῶν παραμεθορίων φρουρῶν. Αἱ μακριναὶ περιοχαὶ ἀπηλλάγησαν τῆς ἐγγείου φορολογίας, οἱ δὲ πληθυσμοὶ τῶν ἐλευθερου-

1. Ἀλ. Ν. Διομήδης, Βυζαντιναὶ μελέται, 1951, σελ. 12, 13.

2. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Δημόδης ποίησις καὶ ἱστορία, Λαογραφία, τόμ. IB', 1938/48, σελ. 474.

3. Ἀλ. Ν. Διομήδης, ἔνθ' ἄν., σελ. 14.

μένων ἀπὸ κάθε βάρους περιοχῶν ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καταρτίζουσι φρουριακὰ σώματα, ἐντεταλμένα ν' ἄσκοῦν τὴν ἀστυνομίαν τῶν συνόρων, δηλαδὴ τοὺς «τὰς ἀκρας προνοουμένους» ἀκριτάς¹.

Αἱ διατάξεις αὗται ἠκολούθησαν τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐφαρμοσθέντος θεσμοῦ τῶν συνοριακῶν περιοχῶν, τῶν «λιμίτων», ὑπὲρ τῶν ὁποίων εἶχε καθιερωθῇ διοικητικὴ καὶ φορολογικὴ ἀσυδοσία μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συγκροτοῦνται ἐξ ἐντοπίων οἱ «*limitanei milites*». Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη εὐρεῖα ζώνη ἀσφαλείας, οὐ μόνον κατὰ μῆκος, ἀλλὰ καὶ κατὰ βάθος ὠργανωμένη, περιβάλλουσα τὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς τὴν Εὐρώπῃν καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μὲ πλήρες φρουριακὸν σύστημα πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν².

Διὰ τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς ὀργανώσεως ἀπεμακρύνοντο ἀφ' ἐνὸς οἱ κίνδυνοι συχνῶν ἐπιθέσεων καὶ ἀφ' ἑτέρου, διὰ προσωρινῆς ἀπασχολήσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἐπετρέπετο ἡ ἔγκαιρος συγκέντρωσις τακτικῶν δυνάμεων πρὸς ἀποφασιστικὴν αὐτοῦ ἀπόκρουσιν.

Τὸ φρόνημα τῶν ἀκριτῶν ἐπὶ αἰῶνας διετηρήθη ἀκμαῖον. Οἱ συνεχεῖς πολεμικοὶ συναγερμοὶ ἐπέβαλλον ἀδιάκοπον ἄσκησιν. Οἱ τραχεῖς ἀγῶνες καὶ οἱ ἀδιάκοποι κίνδυνοι ἀνέπτυσσον γενεάς φρονηματισμένας μὲ ψυχὴν ἀτρόμητον καὶ ἥθος ἀγέρωχον³.

Οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν παραμεθoriῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν Χαρσιανοῦ, Λυκανδοῦ, Καππαδοκίας, καὶ κατόπιν τῶν παρὰ τὸν Εὐφράτην χωρῶν, ἡγωνίζοντο πρὸς τοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ δὴ πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς⁴ δεινοὺς καὶ μακροχρονίους ἀγῶνας. Καθὼς μᾶς πληροφορεῖ Λέων ὁ Σ' εἰς τὰ «Τακτικά» του καὶ ὁ Νικηφόρος εἰς τὸ «Περὶ παραδρομῆς πολέμου» ἔργον του, οἱ Σαρακηνοὶ κατ' ἔτος καὶ πολλάκις καὶ δις καὶ τρίς ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπὸ τοῦ ἔαρος μέχρι τοῦ φθινοπώρου συνέρρεον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Κοίλης Συρίας εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τὸ Χαλέπιον, τὴν Μελιτηνὴν καὶ τὴν Ταρσὸν καί, ἐνούμενοι μετὰ τῶν ἐντοπίων Ἀράβων, εἰσέβαλλον εἰς τὰς παραμεθoriῶν ἐπαρχίας μὲ σκοπὸν ὄχι νὰ κατακτήσουν

1. «Ἀκριτάς» σημαίνει ἀκριβῶς ὅτι ὁ τῶν δυτικῶν μαρκήσιος, ὅστις καὶ οὗτος ἦτο φύλαξ τῶν ἀκρῶν (marches). Δ. Π. Πασχάλη, Οἱ δέκα λόγοι τοῦ Διγενοῦς Ἀκρίτου, Λαογραφία, τόμ. Θ', 1926/28, σελ. 307.

2. Ἀλ. Ν. Διομήδη, ἐνθ' ἄν., σελ. 15.

3. Ἀλ. Ν. Διομήδη, ἐνθ' ἄν., σελ. 17.

4. Ἡ λ. Σαρακηνός σημαίνει τὸν Ἀνατολίτην καὶ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν λ. *σαρκί*, ἥτις σημαίνει τὴν ἀνατολήν. Σαρακηνοὶ ὀνομάσθησαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς οἱ ἐπιδρομεῖς Ἀραβες, οἵτινες ὀρμώμενοι ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰ. ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ἐξειλίχθησαν εἰς τοὺς σκληροτέρους καὶ ὀμοτέρους περσιτάς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

μονίμως τὴν χώραν, ἀλλὰ «φιλοκερδία μᾶλλον καὶ ἐλευθερία ἢ τὸ πλεόν εἶπεῖν ληστεία»¹.

Ἀλλὰ καὶ μόνοι πολλάκις οἱ παραμεθόριοι ἀμηράδες, ὅπως π.χ. ὁ περίφημος Ἀμβρών τῆς Μελιτηνῆς, τὸν ὅποιον ἐξώντωσεν ὁ Πετρωνᾶς, ὁ ἐπίσης περίφημος Χαμδὰν τοῦ Χαλεπίου, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἠγωνίσθη ὁ Νικηφόρος, ἐπεχείρουν φοβεράς ἐπιδρομάς, τῶν ὁποίων περιγραφὰς ἔχομεν εἰς τὰ ἔργα τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν².

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους εἶναι εὐνόητον ὅτι εἰς τὰ ἀκριτικά θέματα ὁ πόλεμος ἦτο διαρκής, τοῦτο δὲ συνετέλει, ὥστε ν' ἀναπτύσσεται εἰς τοὺς ἐγχωρίους ἀγωνιστὰς καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῶν πνεῦμα πολεμικόν, πνεῦμα ἡρωϊκόν³. Ἐν τῇ καθημερινῇ ἐπαφῇ μετὰ τοῦ ἀντιπάλου ἐδημιουργήθησαν αἱ συνθήκαι τῆς κρούσεως καὶ τῆς ἀντιστάσεως, διεμορφώθησαν κοινωνικαὶ ἰδιοτυπιαὶ καὶ ἡ ζωὴ προσηρμόσθη πρὸς τὰς τραχείας τοπικὰς πραγματικότητας⁴. Ἐκεῖ διεμορφώθησαν καὶ οἱ ἀπελάται, ἦτοι οἱ λησταντάρται οἱ λυμαινόμενοι τὰς πρὸς τὰ σύνορα περιοχάς⁵. Ἐκλήθησαν δ' ἀπελάται ὡς «τὰς ἀλλοτρίας ἀγέλας ἀπελαύνοντες», διότι ἡ ἀρπαγὴ βοσκημάτων ἐθεωρεῖτο τὸ κύριον ἔργον αὐτῶν⁶. Οὗτοι συχνὰ μετεπὶδῶν εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ἀκριτῶν.

Οἱ κατ' ἀρχὰς χωρὶς μεγάλην ἀκόμη ἐπιφάνειαν στρατηγοί, ἀρχηγοὶ σωμάτων, οἱ καστροφύλακες, οἱ φρουροὶ τῶν ἄκρων, κύριοι μικρῶν ἡμιανεξαρτήτων τιμαρίων, μὲ φορολογικὴν, ὡς εἶπομεν, ἀσυδοσίαν, μὲ ἐκτάκτους ἀπολαύς καὶ μὲ τὰ κοῦρσα καὶ τὰς ἀρπαγὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐξευλίχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἄρχοντας ἀτιθάσους, ἐξουσιαστὰς μεγάλων ἢ μικρῶν περιοχῶν χωρὶς ἐξάρτησιν ἐκ τῆς πρωτεύουσας. Ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν προέρχεται ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία τοῦ Βυζαντίου μὲ τοὺς ὀνομαστοὺς οἴκους τῶν Φωκάδων, τῶν Σκληρῶν, τῶν Μελισσηνῶν, τῶν Μαλεινῶν, τῶν Δουκῶν, τῶν Κομνηνῶν κ. ἄ.⁷ γόνιοι τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν οἱ μεγάλοι πολεμισταὶ καὶ στρατηγοὶ τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰ., ὁ Ἀνδρόνικος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος οἱ Δοῦκαι, ὁ Βάρδας, ὁ Λέων καὶ ὁ Νικηφόρος οἱ Φωκάδες, ὁ Βάρδας ὁ Σκληρὸς καὶ τόσοι ἄλλοι⁸.

1. Λέοντος, Τακτ. 18, 125.

2. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν., σελ. 475 - 6.

3. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν., σελ. 476.

4. Διον. Ἀ. Ζακυθινοῦ, Βυζάντιον, 1951, σελ. 152.

5. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, ἐν Ἀθήναις [1926], σελ. 59.

6. Ν. Γ. Πολίτου, Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Λαογρ. Σύμμεκτα, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 250.

7. Π. Π. Καλονάρου, Βασίλειος Διγενὴς Ἀκρίτας, τόμ. Α', Ἀθήναι 1941, σελ. ιγ'. Ἀλ. Ν. Διομήδη, ἐνθ' ἀν., σελ. 17 - 18.

8. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Δημῶδης ποίησις καὶ ἱστορία, ἐνθ' ἀν., σελ. 476.

Διαβιοῦντες ἐντὸς ἀτμοσφαίρας πλήρους πολεμικῶν κινδύνων, στρατιωτικῶν κατορθωμάτων καὶ περιπετειῶν οἱ βυζαντινοὶ Ἀκρίται καὶ λοιποὶ τιμαριῶχοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατέστησαν καὶ οὗτοι, ὡς οἱ ἱππῶται τῆς Δύσεως, τὸ ἰνδαλμα τοῦ λαϊκοῦ θαυμασμοῦ διὰ τὴν ἀνδρείαν, τὴν γενναιοφροσύνην καὶ τὸν πλοῦτον των, διὰ τὰ πολυτελῆ μέγαρα καὶ τὰς αὐλὰς των, διὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐμφάνισίν των καὶ τοὺς χρυσοστολίστους ἵππους των, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὰ περιπετειώδη ἐρωτικά εἰδύλλια καὶ σκάνδαλά των ¹.

Ἀπὸ τῆς παιδικῆς αὐτῶν ἡλικίας οἱ Ἀκρίται ἀνετρέφοντο διὰ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ θηρία πάλην. Ἰδεῶδες αὐτῶν ἦτο ἡ ἀνάπτυξις σωματικῆς ρώμης. Οὕτω π.χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου ὁ Ἀρμένιος τὴν καταγωγὴν ἥρωικὸς Μανουὴλ εἶχε καταστῆ περίφημος εἰς τε τοὺς Ἑλληνας τῆς Ἀσίας καὶ εἰς τοὺς Ἀραβας τῆς Συρίας διὰ τὴν ἡράκλειόν του δύναμιν καὶ τοὺς ἀγῶνας του πρὸς θηρία ². Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ ἥρωικὸς Θεόδωρος ὁ Κρατερὸς ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει ζητεῖ παρὰ τοῦ βασιλέως Θεοφίλου τὴν ἄδειαν ν' ἀγωνισθῇ πρὸς ὑπερύψηλον καὶ πολεμικώτατον Σαρακηνόν ³. Βασίλειος ὁ Μακεδών, ἐπονομαζόμενος «μεγάλος Ἀκρίτης», εἰς τὴν γιγάντιόν του δύναμιν καὶ τὴν δεξιότητά του περὶ τὰ κυνήγια, τὰ ἱππικὰ καὶ ἀθλητικὰ παίγνια καὶ ἀγωνίσματα, ὤφειλε τὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ, υἱοῦ τοῦ Θεοφίλου ⁴. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ἐξυμνεῖται ὑπὸ Λεόντος τοῦ Διακόνου ὡς «τὴν ἰσχὺν ἀνυπόστατος» ⁵. Ὁ Βάρδας ὁ Φωκάς, βλέπων τοὺς στρατιώτας του κλονιζομένους καὶ ἀπελπισθεὶς διὰ τὴν νίκην, ὁρμᾷ κατὰ τοῦ Βάρδα τοῦ Σκληροῦ καὶ κρίνει δι' ὁμηρικῆς μονομαχίας τὸν ἀγῶνα ⁶.

Αἱ σωματικαὶ ἀρεταί, καλλιεργημέναι εἰς τοὺς ἥρωικοὺς ἐκείνους ἄνδρας ἀπὸ γενεῶς εἰς γενεάν, ἔφθανον εἰς ἀπίστευτα ὄρια. Τὸ πῆδημα τῶν ἵππων ἀπετέλει συνήθη ἄσκησιν τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Τζιμισκὴς «ἵππους τε τέσσαρας κέλητας ἰστάς στοιχηδὸν τοῦ θατέρου μέρους καθαλλόμενος ἐπὶ τὸν πέμπτον ὥς τις πτηνὸς ἐφίζανε» ⁷. Εἰς τὰ

1. Στίλ.π. Π. Κυριακίδου, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, ἐνθ' ἀν., σ. 63. Π. Π. Καλονάρου, ἐνθ' ἀν., σελ. 17' - 18'.

2. Γενέσιος, ἔκδ. Βόννης, 52.5, 72.5. Στίλ.π. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν., σελ. 54.

3. Συνεχ. Θεοφ., ἔκδ. Βόννης, σελ. 114 κ.ἑξ. Στίλ.π. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν., σελ. 54.

4. Γενέσιος, σελ. 126 κ.ἑξ. Στίλ.π. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν., σελ. 55.

5. Λέων ὁ Διάκονος, ἔκδ. Βόννης, σελ. 7. Στίλ.π. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν., σελ. 55.

6. Κεδρηνός, II, σελ. 390 κ.ἑξ. Στίλ.π. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν., σελ. 57.

7. Κεδρηνός, II, σελ. 416, ἔκδ. Βόννης.

κοῦρσα, εἰς τοὺς πολέμους καὶ τὰς μονομαχίας, ἐδοκιμάζετο συχνὰ ἡ ἀνδρεία τῶν ἀνδρειωμένων καὶ ἐστερεώοντο ἡ φήμη των. Οἱ ἵπποι των διεκρίνοντο διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτῶν ἀντοχὴν καὶ ταχύτητα. Τὰ κατωτέρας δυνάμεως ἄλογα ὀνόμαζον χλευαστικῶς *παρίπια*¹. Ἐκτεταμένοι ἦσαν οἱ στάβλοι των.

Ἡ πνευματικὴ μόρφωσις τῶν ἀκριτῶν περιορίζετο εἰς τὰ ὅρια τῆς θρησκευτικῆς. Ἡ κυρία ἐνασχόλησις αὐτῶν ἦτο ὁ πόλεμος, ἡ δὲ κυριώτερα των ἀναψυχὴ ἡ πρὸς τὰ θηρία πάλη καὶ τὸ τραγοῦδι². Τὸ μεσαιωνικὸν *θαμποῦρι*, τὸ *λαβοῦτον*, συνῴδευε τὸν πολεμιστὴν εἰς τὰς μάχας καὶ τὰς περιπετείας του³. Αἱ κατοικίαι των ἦσαν ἀρχοντικά⁴, κοσμούμεναι πολλάκις μὲ εἰκόνας, παριστανούσας μυθικοὺς ἥρωας ἢ καὶ ἴδια ἀνδραγαθήματα. Περί αὐτοὺς εἶχον τοὺς συντρόφους τῶν *μαχῶν* καὶ τῶν κατορθωμάτων των, τοὺς «ἀνδρειωμένους» ἀγούρους των. Κατὰ τὰ συμπόσια αὐτῶν συνήθης ἦτο ἡ ἀφήγησις τῶν ἰδίων ἀνδραγαθημάτων των. Ἀοιδοὶ ἐξύμουν ἐμμέτρως τὰ πολεμικὰ κατορθώματα καὶ τὰς περιπετείας τῶν συμποσιαζόντων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ «ἀνδρειωμένοι» ἦσαν πολλάκις συνθέται ἰδίων ᾠμάτων.

Β'. ΑΚΡΙΤΙΚΑ ἈΣΜΑΤΑ

Ἐντὸς τοιοῦτου βίου ἦτο φυσικὸν νὰ δημιουργηθῇ ἥρωικὴ ποίησις (χωρὶς ἥρωικότητα τίποτε σημαντικὸν δὲν κατακτᾶται), τῆς ὁποίας δείγματα ἔχομεν εἰς τὰ σήμερον ἔτι ἐν τῇ προφορικῇ παραδόσει τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ φερόμενα ᾠσματα, τὰ ὑπὸ τῶν φιλολόγων ἀκριτικὰ ὀνομαζόμενα⁵. Ταῦτα, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ἀνήκουν εἰς τὴν γενικὴν κατηγορίαν τῶν ἱστορικῶν τραγουδιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπως καὶ τὰ κλέφτικα.

Εἰς τὰ ἀκριτικά ᾠσματα ἀναφέρονται τὰ κατορθώματα καὶ τὰ πάθη (περιπέτειαι) διαφόρων ἡρώων, ὡς π.χ. τοῦ Κωσταντῆ ἢ Κωσταντᾶ, τοῦ Ἀνδρονίκου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρμούρη, τοῦ Ἀρέστη, τοῦ Βάρδα, τοῦ Νικη-

1. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἔνθ' ἀν., σελ. 39.

2. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἔνθ' ἀν., σελ. 52.

3. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἔνθ' ἀν., σελ. 60.

4. Ἀ. Ξυγγοπούλου, Τὸ ἀνάκτορον τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, Λαογραφία, τόμ. IB' 1938/48, σελ. 547-586.

5. Ἡ διάκρισις τοῦ ποιητικοῦ τούτου κύκλου ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑπὸ Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ., τόμ. Β', 1873, σελ. μθ', σημ. 1. Βλ. καὶ Δ. Β. Οικονομίδου, Ἡ λαϊκὴ ὁρολογία τοῦ ἑλληνικοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἐπετ. Κέν. Λαογρ. Ἀκαδ. Ἀθ., τόμ. Κ' - ΚΑ', 1969, σελ. 130.

φόρου, τοῦ Ξάνθινου ἢ Κωνστάντινου, τοῦ Πορφύρη, τοῦ Συριόπουλου ἢ Σκληρόπουλου, τοῦ Τζιμισκῆ, τοῦ Φωκά, τοῦ Θεοφύλακτου, τοῦ Διγενῆ καὶ ἄλλων.

«Οἱ καθημερινοὶ ἀγῶνες τῶν ἀνδρῶν τούτων, γράφει ὁ Στίλπ. Π. Κυριακίδης, εἰς τοὺς ὁποίους διέλαμπεν ὄχι μόνον ἡ στρατηγικὴ ἱκανότης, ἀλλὰ καὶ ἡ σωματικὴ ρώμη, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀφήσουν ἀσυγκίνητον τὴν λαϊκὴν ψυχὴν, τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐστρέφοντο ἐναντίον τῶν μισητῶν καὶ ἄθεων Σαρακηνῶν, τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἡ συγκίνησις αὕτη ἐγέννησε βαθμηδὸν εἰς τὰς ἐσχατίας τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου, εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καὶ τὰς κλεισούρας τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἀντιταύρου νέαν δημοτικὴν ἐπικὴν ποίησιν, τὴν λεγομένην ἀκριτικὴν, ἡ ὁποία ἂν δὲν ἔφθασεν εἰς τὴν ἄφθαστον τελειότητα τῆς ἀρχαίας, ὅμως ἀπὸ τὸ ἴδιον ἥρωικόν πνεῦμα διαπνέεται καὶ ἀπεικονίζει καλῦτερον παντὸς ἄλλου τοὺς χρόνους τούτους τῶν κοῦρσων καὶ τῶν ἀρπαγῶν καὶ τῶν αἰχμαλωσιῶν καὶ τῶν φυλακῶν τῶν Σαρακηνῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκατάβλητον δύναμιν καὶ δεξιότητα καὶ τὸ ἀπεριόριστον θάρρος καὶ τὸν ἥρωισμόν τῶν Ἑλλήνων ἀκριτῶν»¹. «Τὸ ἥρωικόν πνεῦμα, λέγει ὁ αὐτὸς ἐρευνητής, τὸ μορφωθὲν εἰς τοὺς καθημερινοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν Σαρακηνῶν κατὰ τὸν Η' καὶ Θ' καὶ Ι' αἰ. καὶ ἐκφρασθὲν εἰς τὴν ἀκριτικὴν ποίησιν, δὲν ἔπαυσε νὰ ἐμψυχώνει τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ εἰς τοὺς ὑπολοίπους αἰῶνας»². Ἀλλως τε «ἡ ὅλη ἱστορία τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἱστορία ἀκριτικὴ, ἀγὼν δηλαδὴ συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπος ὄχι πρὸς νέας κατακτήσεις, ἀλλὰ πρὸς προάσπισιν τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ»³.

Ἐκ τῶν μέχρι σήμερον καταγραφέντων ἐκ τῆς προφορικῆς παραδόσεως ἀκριτικῶν ἁσμάτων ἀναφέρω π.χ. τὰ ἑξῆς: 1) Κόρη ἀντρεωμένη καὶ Σαρακηνός. 2) Ὁ Ξάντινον. 3) Ἡ ἀπαγωγή ὑπὸ τοῦ Διγενῆ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Λεβάντη. 4) Πάλη τοῦ Διγενῆ ἢ τοῦ Γιάννη μετὸν δράκον. 5) Τὸ σκότωμα τοῦ θεριοῦ. 6) Διγενὴς καὶ κάβουρας. 7) Ἡ ἀρπαγὴ τῆς γυναικὸς τοῦ Διγενῆ. 8) Ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ. 9) Τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀρμούρη. 10) Τοῦ Θεοφύλακτου. 11) Τοῦ Πορφύρη. 12) Τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου. 13) Τοῦ μικροῦ βλαχόπουλου. 14) Τῶν ἐννέα ἀδελφῶν εἰς τὸν πόλεμον ἢ εἰς τὸ κυνήγι καὶ πάλῃ μετὸ στοιχειό. 15) Ὁ Γιάννης τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ γιός. 16) Ὁ Τσαμαδὸς παλεύει μετὸ γιό του. 17) Ἡ ἀρπαγὴ τῆς γυναικὸς τοῦ Κωσταντᾶ ὑπὸ τοῦ Σκληρόπουλου. 18) Τὸ Συνοδινόπουλο. 19) Ὁ γιὸς τῆς χήρας καὶ τὰ ἄλογά του. 20) Ὁ ἄγουρος καὶ ὁ μαῦρος του. 21) Ὁ Κωσταντῆς νυμφευμένος καὶ ὁ μαῦρος του. 22) Ὁ Γιάννης καὶ ἡ καλὴ του.

1. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Δημώδης ποίησις καὶ ἱστορία, ἐνθ' ἄν., σελ. 476.

2. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἄν., σελ. 484.

3. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἄν., σελ. 486.

23) Κόρη ἢ γιὸς τῆς ἀστραπῆς κι ὁ δράκος. 24) Ἀρπαγὴ λυγερῶν ὑπὸ στρατιωτῶν κ.ἄ.¹.

Ἄν καὶ εἰς 80 περίπου ἀνέρχεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἁσμάτων, πολλαὶ ὁμοῦς ὑπάρχουν παραλλαγαὶ καὶ καταγραφαὶ αὐτῶν. Προφανῶς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν παραλλαγῶν καὶ καταγραφῶν ἐσφαλμένως καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης² καὶ ὁ Δ. Πασχάλης³ ἔγραψαν ὅτι τ' ἀκριτικὰ ἄσματα συμποσοῦνται εἰς 1350, πλὴν ἄλλων 600 ἀμφισβητούμενων.

Ὁ χρόνος τῆς ποιήσεως αὐτῶν καθορίζεται ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσίν των. Οἱ συνεχεῖς καὶ ἐπιμονοὶ ἀγῶνες τῶν ἀκριτῶν ἐπενήργουν βαθέως ἐπὶ τῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ. «Ἐνθ' τὰ τρόπαια τῶν βασιλικῶν κατορθωμάτων ὕμνου ἀνλικοὶ ποιηταί, ὡς ὁ Θεοδοσίος ὁ Διάκονος ἢ ὁ Ἰωάννης ὁ Γεωμέτρης, δι' ἀμοίρων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ποιητικῆς ἐξάρσεως ρητορικῶν κατασκευασμάτων, ἀνώνυμοι ποιηταὶ τοῦ λαοῦ ἔπαλλον μετὰ δυνάμεως καὶ ἀπλότητος τὰ κλέα τῶν ἐν τοῖς μεθορίοις τοῦ κράτους ἡρωϊκῶν προμάχων τῆς χριστιανοσύνης»⁴.

Εἶναι γνωστὴ ἡ πληροφορία τοῦ Καισαρείας Ἀρέθα (850 - 932) περὶ ὑπάρξεως Παφλαγόνων ραψωδῶν. Οὗτοι συνέθετον κατὰ τὸ 925 «*ὡδὰς πάθη περιεχούσας ἐνδόξων ἀνδρῶν*», «*πρὸς ὀβολὸν ᾄδοντες καθ' ἐκάστην οἰκίαν*»⁵. Εἶναι πρὸς τοῦτοις γνωστοὶ οἱ παιγνιώται, ἦτοι οἱ ὄργανα παίζοντες, οἵτινες ἦσαν καὶ ἐπιτήδειοι στιχοπλόκοι, ἴδια συνθέτοντες ἄσματα. Ἐν Ὁροσκοπίῳ τοῦ 1336 ἀναγινώσκουμεν ὅτι τὸ ἔτος αὐτὸ θὰ φέρῃ «*τοῖς παιγνιώταις χαρὰν καὶ κέρδος καὶ ἐκβάλωσιν νέας στιχοπλοκίας*»⁶.

Εἰς ἀκριτικούς ἐπίσης ἥρωας πιθανῶς ἀναφέρονται καὶ τὰ «*κλέα ἀνδρῶν*», τὰ ὁποῖα ἐτραγουδοῦσαν κατὰ τὸ 1326 οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ κατὰ τὸ ταξιδιόν του εἰς τὴν Σερβίαν⁷.

Ἡ μέχρι σήμερον παράδοσις πολλῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων δὲν δύναται ἄλλως νὰ νοηθῇ, εἰμὴ ὡς ὀφειλομένη εἰς τὴν παρουσίαν αἰοιδῶν⁸ ἢ τοῦλάχιστον

1. Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια (Ἑκλογή), τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1962, σελ. 3 - 118. (Ἀκαδ. Ἀθηνῶν. Δημοσ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., ἀρ. 7).

2. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἀν., σελ. 254.

3. Δ. Π. Πασχάλη, ἐνθ' ἀν., σελ. 308.

4. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἀν., σελ. 251.

5. Σωκρ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις, Λαογραφία, τόμ. Δ', 1912/13, σελ. 239.

6. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Ποιηταὶ δημοδῶν ἁσμάτων εἰς Τραπεζοῦντα κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα. Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. 16, 1951, σελ. 263 κ.ἐξ. Φ. Ἱ. Κουκουλέ, Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμός, τόμ. Ε', ἐν Ἀθήναις 1952, σελ. 237.

7. Νικηφ. Γρηγορᾶς, I, 377, ἐκδ. Βόννης. Βλ. καὶ Στίλ. Π. Κυριακίδην, ἐν Λαογραφία, τόμ. 10ος, 1929/32, σελ. 641. Τοῦ Αὐτοῦ, Zur neugriechischen Ballade, Südost - Forschungen, τόμ. XIX, 1960, σελ. 332.

8. «Ἡ δημιουργία ἐπικῆς ποιήσεως ἄνευ ἰδίας τάξεως ἐπικῶν αἰοιδῶν... φαίνεται

χιστον ἀνθρώπων ἐχόντων ζωηρόν ἐνδιαφέρον καὶ μνημονικὴν δύναμιν, δι' ὧν καὶ μόνον ἦτο δυνατόν νά φθάσῃ μέχρῃς ἡμῶν ἡ στοματικὴ παράδοσις τῶν ἁσμάτων τούτων¹. Τὸ ἔργον τῶν παλαιότερων ἀοιδῶν συνεχίζουν οἱ σημερινοὶ ποιητάρηδες τῆς Κύπρου², οἱ ὅποιοι ἀπαγγέλλουν σχοινοτενὴ ἀκριτικά ἄσματα, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ποιηταὶ καὶ συνθέται σχοινοτενῶν ἱστορικῶν ἁσμάτων ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς ἀκριτικῆς παραδόσεως ὁ ἀοιδὸς ἔτερπεν, ὡς εἶδομεν, τοὺς συνδαιτυμόνας τῶν συμποσίων, ἀπαγγέλλων ἢ ᾄδων κλέα ἢ πάθη ἐνδόξων ἀνδρῶν τοῦ ἀκριτικοῦ κόσμου. Παραλλήλως πρὸς ταῦτα ἀσφαλῶς θά ἤδοντο οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ ἀοιδοῦ πλέον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν συνδαιτυμόνων, ἄλλα ἥρωικοῦ ἢ λυρικοῦ περιεχομένου συμποσιακὰ ἄσματα, τὰ γνωστὰ τραγοῦδια τῆς τάβλας. Ὅτε πλέον ἐξέλιπεν ἡ παρέμβασις τοῦ ἀοιδοῦ, ὁ λαὸς ἐκ τῆς παλαιότερας παραδόσεως καὶ ἀναμνήσεως περιέλαβε μεταξὺ τῶν ἐπιτραπεζίων καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀποσπασμάτων ἐπικῶν ἁσμάτων, ἅτινα συνετήρει ἐν τῇ μνήμῃ του, διότι εἶχον προκαλέσει ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν³.

Τὰ ἐν λόγῳ ἥρωικὰ ἄσματα, ὅσον ἐγγύτερον ἦσαν πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τόσον ἀδιάφθορον διετήρουν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Μὲ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου ὁ ἱστορικὸς αὐτῶν πυρὴν κατέστη δυσδιάκριτος διὰ τῆς παρεμβολῆς μυθικῶν στοιχείων, τὰ ὅποια διεφύλαττεν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις. Τὰ ὀνόματα ὑπέστησαν ποικίλας διὰ τῶν αἰῶνων φθοράς.

Ἐν Κύπρῳ διεσώθησαν ὄχι μόνον ἐπὶ μέρους, ἀλλὰ καὶ σύνθετα ἄσματα, ἥτοι συνθέσεις τῶν ἀοιδῶν, περιλαμβάνουσai εὐρυτέρας ἐκτάσεως ἐπικὴν ὕλην⁴. Οὕτω δὲν πρόκειται περὶ συγκολλήσεως δύο γνωστῶν ἁσμάτων,

καὶ ὡς ἀδύνατος» Στίλ π. Π. Κυριακίδου, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, ἐν Ἀθ. [1926], σελ. 61 - 2. Βλ. καὶ Γ. Κουρμούλη, Ἐπος καὶ ἐπικὴ ὕλη, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Ἀθ., 1954/55, σελ. 215.

1. Γ. Κουρμούλη, ἐνθ' ἂν., σελ. 216.

2. Ἡ ἔννοια τῆς λ. ποιητάρης ἢ καὶ ποιητῆς ἐν Κύπρῳ εἶναι λίαν εὐρεῖα ὑπὸ ταύτην περιλαμβάνονται πάντες ἐν γένει οἱ ἄδοντες εἴτε δημοτικὰ εἴτε ἰδικὰ τῶν ἁσμάτων καὶ ἔχοντες ἀκόμη τὴν εὐχέρειαν νά αὐτοσχεδιάζουν στίχους. Χρ. Γ. Παντελίδου, Οἱ ποιητάρηδες τῆς Κύπρου, Λαογραφία, τόμ. Ζ', 1923, σελ. 115. Βλ. καὶ Δ. Πετρόπουλον, ἐν Λαογραφία, τόμ. ΙΕ', 1953/55, σελ. 374 κ. ἐξ. «Ἄν δὲν ὑπῆρχον οἱ ποιητάρηδες, οἱ ἐπάγγελμα ἔχοντες τὴν διάδοσιν ἁσμάτων καὶ σφόδρα ἡσκημένην ἐκ τούτου τὴν μνήμην, δὲν θά διετηροῦντο τὰ μακρότατα κυπριακὰ ἄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, εἰμὴ κολοβά, ἑλλίπῃ καὶ συντετμημένῳ». Ν. Γ. Πολίτου, Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ἁσμάτων, Λαογραφία, τόμ. Ε', 1915, σελ. 506. Λαογρ. Σύμμ. Α', σελ. 224.

3. Γ. Κουρμούλη, ἐνθ' ἂν., σελ. 217.

4. Η. Grégoire, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, New York (1942), σελ. 244. Γ. Κουρμούλη, ἐνθ' ἂν., σελ. 221.

ἦτοι συμφύρσεως¹ ἀλλὰ συνθέσεως. Ἄλλοτε πάλιν εἰς τὸ ἕσμα προσετίθεντο στίχοι ἐντελῶς ξένοι πρὸς τὴν διήγησιν. Εἶναι λοιπὸν φυσικόν, τὰ κείμενα τὰ σημερινὰ τῶν ὡς ἄνω ἁσμάτων νὰ διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἀρχικά. Παρὰ τὰς ποικίλας ἀλλοιώσεις ὅμως διατηρεῖται ἀκόμη εἰς αὐτὰ ἐντονος ὁ ἐπικός πυρὴν ὁ πρωταρχικὸς καὶ τὸ βυζαντινὸν χρῶμα, μάλιστα δ' εἰς τὸν Πόντον καὶ εἰς τὴν Κύπρον. «Τὰ ἀκριτικά ἅσματα τοῦ Πόντου καὶ ἰδίᾳ τὰ τῆς Κύπρου παρουσιάζουν πολὺ περισσότερα ἐπικά στοιχεία, ἱκανὸν δὲ καὶ ἐπικὸν πλάτος, ἐνῷ τὰ τῶν ἄλλων χωρὼν καὶ πλάτος ὀλιγώτερον ἔχουν καὶ ἄλλας ἀλλοιώσεις ἔχουν ὑποστῇ, πιθανῶς ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν ὡς χορευτικῶν, αἱ ὁποῖαι ἔδωκαν εἰς αὐτὰ τὸν χαρακτηρισμὸν μπαλάντας. Ἐνιαχοῦ δ' ἀπέβαλον ἐντελῶς τὸν διηγηματικὸν χαρακτήρα, ἀνεχωνεύθησαν εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν καὶ κατήντησαν λυρικά ἅσματα»². Τοιαῦτα λυρικά ἅσματα ἐκπροσωπεῖ π.χ. ἡ ἐκ Κρήτης παραλλαγή :

«Ὁ Διγενὴς ψυχομαεῖ κ' ἡ γῆ τότε τρομάσσει»³, ὅπου ἔχει χαθὴ πλεόν ἡ διήγησις καὶ τὸ ἔπος ἔχει μεταβληθῇ εἰς μοιρολόγι⁴.

Τοὺς ἥρωας τῶν ἁσμάτων ἐρευνηταὶ τινες προσεπάθησαν νὰ ταυτίσουν πρὸς ἱστορικὰ πρόσωπα τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰ. Οὕτω π.χ. ὁ Ἄρμούρης ἐταυτίσθη πρὸς τὸν ἐξ Ἀμορίου αὐτοκράτορα Μιχαὴλ τὸν Γ'⁵, ὁ Ἀρέστης πρὸς τὸν ἐκ Καππαδοκίας ἥρωα Ὁρέστην, στρατηγὸν τοῦ θεματοῦ Μεσοποταμίας περὶ τὸ ἔτος 913⁶, ὁ Πορφύρης πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν⁷, ὁ Ἀνδρόνικος πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Δούκαν περὶ τὸ 906⁸, ὁ Σκληρόπουλος πρὸς τὸν Ρωμανὸν Σκληρὸν τοῦ 11ου αἰ., ὁ Θεοφύλακτος πρὸς τὸν πατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, τοῦ ἔχοντος τὸ ἐπώνυμον «Ἀβάστακτος», ὁ ὁποῖος ἔσωσε τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον εἰς μίαν τῶν ἐκστρατειῶν του κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ Παυλικιανῶν τῆς Τεφρικῆς, ὅτε ἦτο περικυκλωμένος ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ⁹, ὁ Βαρυτράχης ἡ

1. Γ. Κουρμούλη, ἐνθ' ἄν., σελ. 222.

2. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἄν., σελ. 39.

3. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἄν., σελ. 40.

4. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἄν., σελ. 40.

5. Ὁ H. Grégoire, ἐνθ' ἄν., σελ. 201, χαρακτηρίζει τὸ ἕσμα τοῦ Ἀρμούρης ὡς «ἀληθινὸ ἱστορικὸ μνημεῖο τοῦ 9' αἰῶνα».

6. H. Grégoire et H. Lüdeke, *Nouvelles chansons épiques du IX^e et X^e siècles, Byzantion*, τόμ. 14, 1939, σελ. 240-42.

7. H. Grégoire, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, New York (1942), σελ. 24-28.

8. H. Grégoire, *L'âge héroïque de Byzance. Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga*, Paris 1933, σελ. 393. Τοῦ Αὐτοῦ, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας..., σελ. 23 κ. ἐξ.

9. H. Grégoire, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας..., σελ. 31.

Στραβολαίμης πρὸς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν¹ καὶ ὁ Διγενὴς πρὸς τινὰ Πανθήριον, ὡς ἔγραφεν ὁ Κ. Σάθας, δεινῶς ψεχθεὶς διὰ τοῦτο ὑπὸ Κων. Παπαρηγοπούλου (Αἰών, 21η Αὐγ. 1875), ἢ κατὰ τὸν Grégoire πρὸς τὸν τουρμάρχη τῶν Ἀνατολικῶν Διογένη, ὅστις ἔπεσεν ἡρώϊκῶς κατὰ τὸ 788 ἐν Ποδανδῷ, μαχόμενος κατὰ τῶν Σαρακηνῶν². Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Grégoire δὲν ἀποδέχεται ὁ J. Mavrogordato.

Ἄλλος μελετητὴς τῶν ἀκριτικῶν τραγουδιῶν ὑποστηρίζει τὴν θεωρίαν ὅτι ὁ Διγενὴς εἶναι ὁ ἀρχαῖος θεὸς Διόνυσος³ καὶ ὅτι «τὰ τραγούδια ἀπὸ θρησκευτικὰ ἢ ἀργότερα περιπετειώδη ἀφηγηματικὰ ἀλλάξαν χαρακτῆρα καὶ ἐγίναν ἡρώϊκά»⁴.

Οἱ δαιμόνιοι ἱστορικοὶ συσχετισμοὶ τῆς Σχολῆς τῶν Βρυξελλῶν δυνάτον νὰ εἶναι ἐν πολλοῖς τολμηροί, ἀλλὰ δὲν δύναται τις ὅλους συλλήβδην νὰ τοὺς ἀπορρίψῃ. Οὕτω π.χ. ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶναι πράγματι ὁ Βαρυτράχηλος ἢ Τρεμοτράχηλος, ὁ ὁποῖος γίνεται εἰς τὸ τραγούδι καὶ Πετροτράχηλος, Γεροτράχηλος, Ἀσπροτράχηλος κλπ.⁵.

Ἄν τώρα παραδεχθῶμεν ὅτι ἄσματα μὲ ἡρωικὸν περιεχόμενον, ἀπηχοῦντα τοὺς κατὰ τῶν Ἀράβων σκληροὺς τῶν Βυζαντινῶν ἀγῶνας, θὰ ὑπῆρχον καὶ κατὰ τὸν 8ον αἰ., ὁ δὲ τόσον συχνὰ ἀναφερόμενος εἰς αὐτὰ Κωσταντᾶς ἢ Κωσταντῆς εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄⁶, τότε ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς τῆς ποιήσεως ταύτης πρέπει ν' ἀρχίζῃ ἀπὸ τοῦ 8ου αἰ. μὲ ὕλην ἀρχαιότεραν τοῦ αἰῶνος τοῦτου⁷.

Ποία νῦν εἶναι ἡ τοπικὴ τῶν προέλευσεως; «Αὕτη εὐλόγον εἶναι, κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτην, ν' ἀναζητηθῇ ἐν τοῖς τόποις τῶν ἀγώνων τῶν ἀκριτῶν, ὅπου πιθανώτατον εἶναι ὅτι διεπλάσθησαν αἱ πρῶται ἐπιχώριοι παραδόσεις. Ἀκριτικά ἄσματα ἀφθονοῦσιν ἐν τῷ Πόντῳ, διατηροῦντα μᾶλλον ἀδιάφθορον τὸν ἀρχικὸν τύπον, ὃν βλέπομεν ἀλλοιούμενον καὶ παραφθειρόμενον ἐν ταῖς παραλλαγαῖς τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν. Καὶ ἡ Κύπρος

1. H. Grégoire et N. Adontz, *Nicephore en Col Roide, Byzantion*, τόμ. VIII, 1933, σελ. 203 κ. ἐξ.

2. H. Grégoire, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας..., σελ. 36-38.

3. Κ. Ρωμαίου, Διγενὴς (τὸ μεγάλο πρόβλημα τῶν ἀκριτικῶν τραγουδιῶν). Ἀρχ. Πόντου, τόμ. 26, 1964, σελ. 197-230.

4. Κ. Ρωμαίου, ἐνθ' ἂν., σελ. 229.

5. H. Grégoire, Διγενὴς Ἀκρίτας..., σελ. 32. Βλ. καὶ Κ. Ρωμαίου, Τρεῖς Βυζαντινοὶ ἄρχοντες στὰ σημερινὰ δημοτικὰ τραγούδια. Βάρδας, Φωκᾶς, Νικηφόρος, Στραβολαίμης. Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, τόμ. Γ', 1957, σελ. 31 κ. ἐξ.

6. H. Grégoire, *Études sur l'épopée byzantine. Revue des Études Grecques*, τόμ. XLVI, 1933, σελ. 30-32.

7. H. Grégoire et H. Lüdtke, ἐνθ' ἂν., σελ. 249. Γ. Κ. Στυριδάκης, Εἰσαγωγή εἰς Ἑλλήν. δημοτ. τραγ. (Ἑκλογή), ἐν Ἀθήναις 1962, σελ. ιγ'-ιδ'.

διέσωσεν οὐκ ὀλίγα ἀκριτικά ἄσματα, καὶ ταῦτα κατὰ τὸ πλεῖστον πλήρη καὶ ἄρτια. Ἀλλὰ καὶ τ' ἀρχέτυπα τῶν ἁσμάτων τούτων οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι δὲν ἐποιήθησαν ἐν Κύπρῳ, ὅπου οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἀκριταὶ καὶ ἀπελάται»¹. Καὶ εἰς τὴν Καππαδοκίαν ἀπαντῶσιν ἀκριτικά ἄσματα «εὐάριθμα μὲν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τοῦ Πόντου, ἀλλ' ἐπίσης ἀρχαίζοντα τὴν μορφήν»².

Μὲ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς τοῦ πατρὸς τῆς ἐλληνικῆς λαογραφίας δὲν δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν παρὰ ἐν μέρει. Βεβαίως κυρίως εἰς τοὺς τόπους, ὅπου ἐγίναν οἱ ἄγῳνες, ἔλαβον τὴν ἐμπνευσιν τῆς παραγωγῆς τῶν ἁσμάτων οἱ λαϊκοὶ ποιηταί, δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ μεσολαβῇ σχετικὴ ἀπόστασις τοπικὴ ὃχι χρονικὴ οὔτε πολὺ μικρὰ οὔτε δυσαναλόγως μεγάλη μεταξὺ τοῦ τόπου, ὅπου ὁ ἦχος τῆς μάχης καὶ τοῦ τόπου, ὅπου εὐρίσκεται ἡ λύρα τοῦ λαϊκοῦ ἀοιδοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Πόντος καὶ ἡ Κύπρος εὐρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν περίπου ἀκτίνα ἀπὸ τὸ ἐπίκεντρον τῶν ἀκριτικῶν πολέμων... καὶ κατὰ συνέπειαν ἦσαν οἱ πλέον κατάλληλοι τόποι, διὰ τὰ γίνουσι οἱ δέκται τῶν θρυλικῶν διηγήσεων, οἱ τόποι τῶν τραγουδιῶν³.

Ὑπάρχει καὶ τρίτη γνώμη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκ τῶν ἀκριτικῶν περιοχῶν τὰ ἐν λόγῳ ἄσματα διεδόθησαν εἰς τὸν λοιπὸν πληθυσμὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὑπὸ τούτου δὲ μετὰ τὴν ἐκείθεν ἐξοδὸν τοῦ ἀπὸ τοῦ 11ου αἰ. ἔνεκα τῆς τουρκικῆς λαίλαπος θὰ μετεφέρθησαν εἰς τοὺς τόπους τῆς νέας ἔγκαταστάσεώς του, τὴν Κύπρον, τὴν Δωδεκάνησον, τὴν Κρήτην, Θράκην καὶ λοιπὸν ἐλληνικὸν κόσμον⁴.

Τὸ περιεχόμενον τῶν ἁσμάτων ἐξικνεῖται εἰς τὰ ὅρια τοῦ μυθικοῦ. Οἱ ἥρωές των ἔχουν ὑπερφυσικὴν δύναμιν, εἶναι εὐγενεῖς τὴν καταγωγὴν, ἀνδροῦνται ταχέως καὶ καθ' ὅλην τὴν ζωὴν των ἀσχολοῦνται εἰς ἐπίτευξιν ἄθλων. Ὁ βίος των κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύλας εἶναι μεγαλοπρεπής, μεγαλοπρεπὴ καὶ τὰ συμπόσιά των, εἰς τὰ ὁποῖα μετὰ περισσεύας ἐκδηλοῦται ἡ πατροπαράδοτος ἐλληνικὴ φιλοξενία. Ὅταν ξένος παρουσιάζεται ἐνώπιον τῶν συμποσιαζόντων, προσκαλεῖται εἰς τὴν ἐπιβλητικὴν τράπεζαν, λέγει δὲ συνήθως ὅτι σκοπὸς τῆς ἀφίξεώς του δὲν εἶναι τὸ γεῦμα, ἀλλ' ἡ διαβίβασις προξενείας ἢ ἡ πρόκλησις εἰς μονομαχίαν. Ὁ ὀπλισμὸς των εἶναι υπερβολικοῦ δι' ἀνθρωπινον μεγέθους. Οἱ ἵπποι των, ὅπως εἰς τὰ παραμῦθια, ὁμιλοῦν καὶ ἔχουν τὴν ταχύτητα τῆς ἀστραπῆς. Μεταξὺ ἵππου καὶ

1. Ν. Γ. Πολίτου, Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων..., σελ. 253.

2. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἂν., σελ. 254.

3. Κ. Ρωμαίου, Τὰ ἀκριτικά τραγούδια τοῦ Πόντου. Ἀρχ. Πόντου, τόμ. 17, 1952, σελ. 161.

4. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Εἰσαγωγή εἰς τὰ Ἑλλην. δημοτ. τραγούδια..., σελ. 10'.

ἀναβάτου ὑπάρχει ψυχικὴ ἐπαφή. Τὰ πουλιὰ εἶναι συνήθως ἀγγελιαφόροι δυσαρέστων προφητειῶν. Τὸ δυνατόν κάστρον, τὸ παλάτι καὶ ὁ ὠραῖος κήπος, ὁ ὅποιος τὸ περιβάλλει, εἶναι τὸ σύνθηρος ἐνδιαίτημά των. Τὰ παιδιὰ ἐπιτελοῦν πράξεις ὠρίμων ἀνδρῶν. Οἱ προγενέστεροι ἄνθρωποι εἶναι κατὰ πολὺ ἀνώτεροι τῶν συγχρόνων. Αἱ ἀναγνωρίσεις ἄλλοτε μὲν εἶναι εἰρηνικαὶ καὶ συγκινητικαί, ἄλλοτε δὲ ἀκολουθοῦν μονομαχίας, ἄλλοτε πάλιν ἡ λύσις εἶναι ὄχι μόνον πλήρης πάθους, ἀλλὰ τραγικὴ, καὶ ἡ ἀναγνώρισις δὲν ἐπέρχεται παρὰ ὅταν, μετὰ ἀπὸ αἱματηρᾶν παρεξήγησιν, ὁ εἷς ἢ ὁ ἄλλος εὐρίσκεται εἰς τὴν ἁγωνίαν τοῦ θανάτου. Ἰδιαιτέρως τὰ ἀκριτικά ἔπη τοῦ Πόντου περιέχουν στοιχεῖα μὴ ἀπαντῶντα εἰς ὅμοιαν ἑκτασιν καὶ μορφήν εἰς τὸν ἀντίστοιχον ἀκριτικὸν κύκλον τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν περιοχῶν. Ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων, ὅπως π.χ. Ἑλλενοί, Τραντέλλενοι, Κωνσταντινούπολη ἀντὶ Πόλη, Κιμισκῆς Γιάννες, Ρωμανός, Βάραγγοι, Βαρντράχηλος, Ξάντινος κ.ἄ., ἔχομεν καὶ ἴδια ἐπεισόδια καὶ θέματα, ὡς π.χ. τὸ θέμα τῶν πουλιῶν, τὰ ὅποια ὁμιλοῦν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ, τὸ θέμα τῶν κτηρίων καὶ ἰδίως τῶν ὠραιωτάτων κήπων, τῶν παρασκευαζομένων ἀπὸ τὸν Διγενῆ, τὸ θέμα τῆς Ἀλκήστιδος κ.ἄ.¹

Τὰ ἀκριτικά ἔπη πάλλονται ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς ἀγνῆς ποιήσεως, ἔντονον δ' ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς τὸ τραγικὸν στοιχεῖον. Τὸ ὕφος τῶν εἶναι πάντοτε λιτόν, ζωηρὸν καὶ γραφικόν. Ὁ Διγενὴς ἀποτελεῖ μορφήν ὑπερόχου ἁγωνιστοῦ καὶ προμάχου, «ιδεώδη τύπον ἥρωος, νεαροῦ ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς, κραταιοῦ ὡς ὁ Ἡρακλῆς καὶ ἐνδόξου ὡς ὁ Ἀλέξανδρος»². Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω διατὶ νὰ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Veloudis ὡς ρητορικὴ ἢ φράσις αὐτῇ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου³. Τὴν μνήμην του διέσωσεν ὁ λαὸς καὶ εἰς πλείστας παραδόσεις καὶ τοπωνυμίας του. Πολλαχοῦ δεικνύεται ἵχνος τῶν βημάτων του ἢ τὸ μνηῆμα του. Κατὰ τινα παράδοσιν ἔχει λάβει διαστάσεις γίγαντος πατῶντος εἰς δύο βουνὰ καὶ πίνοντος ὕδωρ ἐκ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν ρέοντος ποταμοῦ⁴.

Πολλοὶ καὶ ἀξιόλογοι μέχρι τοῦδε ἐδημοσιεύθησαν μελέται διὰ τὰ καθ' ἕκαστον ἀκριτικά ἔπη ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, τοῦ Στίλπ. Π. Κυριακίδου καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐρευνητῶν εἰς τὰ περιοδικὰ *Ἀρχαίαι, Λαογραφία, Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, Ἀρχεῖον Πόντου, Ἑλληνικά, Annali del Museo Pitre* κ.ἄ. Παρὰ τὴν καταβληθεῖσαν ὅμως ὑπερεξηκονταετῇ ἐρευνᾷ ὑπάρχουν ἀκόμη προβλή-

1. Κ. Ρωμαίου, Τὰ ἀκριτικά τραγούδια τοῦ Πόντου, ἐνθ' ἀν., σελ. 155-171.

2. Ν. Γ. Πολίτου, Περί τοῦ ἔθν. ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων..., σελ. 244.

3. Βλ. G. Veloudis, Der neugriechische Alexander. Tradition in Bewahrung und Wandel, München, 1968, σελ. 277, σημ. 2.

4. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σελ. 69.

ματα χρίζοντα λύσεως, προβλήματα ιστορικά, φιλολογικά, αισθητικά, κριτικής εκδόσεως κ.ά.¹.

Γ'. ΑΚΡΙΤΙΚΟΝ ΕΠΟΣ

Διαπρεπείς έρευνηταί ήσχολήθησαν με τὸ ἀκριτικὸν ἔπος ἐπὶ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα. Ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῶν ἐργασιῶν τῶν εἶναι τῶντι ἐπί-
πονος. Ἀξίζει ὅμως τὸν κόπον νὰ καταγίνῃ κανεὶς με τὰς σημαντικωτέρας
ἐξ αὐτῶν. Οὕτω π.χ., πλὴν τῶν παλαιωτέρων δημοσιεύσεων τῶν κειμένων
τῶν διασκευῶν, πρέπει ἰδιαίτερος νὰ προσέξῃ τις τὰς ἐκδόσεις καὶ τὰς
εἰσαγωγὰς εἰς αὐτὰς τοῦ Π. Καλονάρου καὶ τοῦ J. Mavrogordato, ὡς καὶ
τὰς κυριωτέρας μελέτας τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, τοῦ Στίλπ. Π. Κυριακίδου
καὶ τοῦ Η. Grégoire διὰ τὸ ἔπος. Ἐν πολλοῖς χρήσιμοι εἶναι ἀκόμη καὶ
σχετικαὶ βιβλιοκρισίαι διὰ τὰς ἐκδόσεις καὶ τὰς μελέτας.

Κύριον πρόβλημα χρίζον εἰσέτι σπουδῆς καὶ ἐρευνῆς εἶναι, ὅπως
γράφει ὁ Ν. Τωμαδάκης, ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ἐσχηματίσθη τὸ ἔπος².

Κατὰ τοὺς ἐκδότας τηρὰς τραπεζουντίας διασκευῆς Σάθαν καὶ Legrand
(1875) ὑπάρχει συνάρηαι δημωδῶν τινων ἁσμάτων πρὸς αὐτό. Οἱ ποιηταὶ
αὐτῶν, κατ' αὐτοὺς, μετέβαλον καὶ παρεμόρφωσαν τὴν ἐν τῷ ἔπει³ ἱστο-
ρικὴν παράδοσιν. Ὁ Κ. Dieterich⁴ ἀναγνωρίζει εἰς ἁσματα ἀπηχῆσεις
χαρακτηριστικῶν ἐπεισοδίων τοῦ ἔπους. Ὁ Ἀντ. Μηλιαράκης⁵ λέγει ὅτι
«τὰ ἁσματα οὐδαμῶς ἀπίθανον νὰ εἶναι ἔργα μεταγενέστερα τοῦ ἔπους».
Ὁ Krumbacher⁶ καὶ ἄλλοι τινὲς περιορίζονται εἰς τὸ νὰ μνημονεύσουν

1. Τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ περιοδ. Λαογραφία, τόμ. Γ', 1911/12, σελ. 246-249, τόμ. Γ', 1929/32, σελ. 212-214, καὶ εἰς τὴν Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 5 (1945/49), ἐν Ἀθ. 1950, σελ. 202-207, τόμ. 8 (1953/54), ἐν Ἀθ. 1957, σελ. 223-235, τόμ. 9-10 (1955/57), ἐν Ἀθ. 1958, σελ. 239-251, τόμ. 11-12 (1958/59), ἐν Ἀθ. 1959, σελ. 94-105, 365-367, τόμ. 15-16 (1962/63), ἐν Ἀθ. 1964, σελ. 136-143, τόμ. 17 (1964), ἐν Ἀθ. 1965, σελ. 138-140, τόμ. 18-19 (1965/66), ἐν Ἀθ. 1967, σελ. 147-149.

2. Ν. Β. Τωμαδάκης, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν φιλολογίαν, τόμ. Α', τευχ. Α', ἐκδ. 2α, Ἀθήναι 1956, σελ. 35. Α. Pertusi, La poesia epica bizantina e la sua formazione. Problemi sul fondo storico e la struttura letteraria del «Digenis Akritas». Atti del Convegno internazionale sul tema..., Rome 1970, σελ. 481 κ. ἐξ. Βλ. καὶ L. Politis, L'épopée byzantine de Digenis Akritas..., αὐτόθι, σελ. 551 κ. ἐξ.

3. Ν. Γ. Πολίτου, Περὶ τοῦ ἔθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων..., σελ. 255.

4. Ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. XIII, 1904, σελ. 53.

5. Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, Ἀθήναι 1920, σελ. 11.

6. Das mittelgriechische Heldenlied von Basileios Digenis Akritas, Berlin 1897, σελ. 24.

ὅτι καὶ τὸ ἔπος καὶ τὰ ἄσματα ἔχουν τὴν αὐτὴν ὕλην μὴ ἀπτόμενοι μὲν τοῦ ζητήματος τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποκλινόντες εἰς τὴν γνώμην περὶ τῆς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ ἔπους γενέσεως καὶ διαδόσεως τῶν ἁσμάτων.

Κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτην «ἐκ τοῦ ἔπους ἦτο ἀδύνατον νὰ παραχθῶσι δημῳδῆ ἄσματα, περιέχοντα ὕλην μὴ περιλαμβανομένην ἐν αὐτῷ»¹.

«Παραλαμβάνει μὲν ὁ λαός, λέγει, ἐκ τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ τὰ παραλαμβανόμενα ἀφομοιώνει πρὸς τὰ ἴδια διὰ παραλείψεως στίχων καὶ προσαρμογῆς τῶν ὑπολοίπων πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τὸ μουσικὸν συναίσθημα αὐτοῦ. Ἐπειτα κύριος χαρακτὴρ τῶν ἐπικῶν ἁσμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι ἡ ἐπικράτησις τοῦ δραματικοῦ στοιχείου ἐν αὐτοῖς. Ὁ γοργὸς διάλογος καὶ ἡ παρασιώπησις τῆς εὐκόλως ἐκ τοῦτου νοουμένης δράσεως εἶναι οὐσιῶδες γνώρισμα τῶν ἁσμάτων, ὅπερ δὲν ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς διασκευὰς τοῦ ἔπους. Τὸ δὲ σπουδαιότατον τὰ ἀκριτικά ἄσματα γινώσκουσιν ἐπεισόδια μὴ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ ἔπος, τὰ ὅποια ὁμως φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς διασκευαστὰς αὐτοῦ»². Οἱ διασκευασταὶ ἐκ τῶν δημῳδῶν παραδόσεων παρέλαβον μόνον ὅ,τι ἐνομίσθη ἔχον ἱστορικὴν ὑπόστασιν, ἐξωβέλισαν δὲ πᾶν ὅ,τι ἐθεωρήθη φανταστικὸν καὶ ἀπίθανον»³.

Ὁ Στίλπων Π. Κυριακίδης, στοιχῶν εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ διδασκάλου του Ν. Γ. Πολίτου, γράφει ὅτι «ὁ καταρτίσας τὸ ἔπος εἰργάσθη ἐπὶ ὕλης ἀπρητισμένης ἥδη εἰς αὐτοτελεῆ ἐπεισόδια καὶ ἄσματα, τὰ ὅποια δὲν εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀφομοιώσῃ καὶ συγχωνεύσῃ εἰς τὸ ἐνιαῖον ποιητικὸν ὅλον, τὸ ὁποῖον ἐσκόπευε νὰ δημιουργήσῃ»⁴. Χαρακτηρίζων κατόπιν τὴν σύνθεσιν τοῦ ἔπους λέγει ὅτι αὕτη «εἶναι πολὺ ἄτεχνος, εἶναι ἀπλῶς βιογραφικὴ»⁵. «Τὰ ἀκριτικά ἄσματα, γράφει, ἀντιπροσωπεύουν πολὺ εὐρύτερον τοῦ ἔπους κύκλον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν ὡς παραλλαγαὶ καὶ τὰ ἄσματα, ὅσα ἐχρησιμοποίησεν ὁ ἀπαρτίσας τὸ ἔπος»⁶. Πραγματευόμενος ὁ αὐτὸς ἐρευνητὴς εἰς ἰδίαν μελέτην τὸ κυπριακὸν ἄσμα «*Διγενὴς καὶ κάβουρας*», λέγει ὅτι ὁ ἄθλος τοῦ Διγενῆ πρὸς πελώριον καρκίνον... οὐ μόνον δὲν ἀναφέρεται ἐν τῷ ἔπει, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἐκτίθεται παρουσιάζει, ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ἥρωος, σημαντικὴν διαφορὰν πρὸς τοὺς ἄθλους τοῦ ἔπους

1. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἂν., σελ. 256.

2. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἂν., σελ. 256.

3. Ν. Γ. Πολίτου, Ἀκριτικά ἄσματα, Λαογρ. Α', 1909/10, σελ. 169 - 170, 177.

4. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας..., σελ. 19.

5. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἂν., σελ. 33.

6. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐνθ' ἂν., σελ. 34.

καὶ τῶν ὁσμάτων, τῶν ὁποίων ἡ πρὸς τὸ ἔπος σχέσις εἶναι προφανής... Ἐν τῷ ᾄσματι τοῦτω ὁ Διγενὴς ἐξομοιοῦται πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἡρακλέα... καὶ πρὸς τοὺς ἥρωας πολλῶν παραμυθιῶν... Τὰ [δὲ] χαρακτηριστικὰ τοῦ καρκίνου καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς πάλης ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὰς περὶ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον παραδόσεις¹.

Ὁ Η. Grégoire ὑποστηρίζει ἐπίσης τὴν γνώμην ὅτι «ὅλα τὰ δημοτικὰ τραγούδια, κι αὐτὰ ἀκόμα ποὺ συλλέχτηκαν γιὰ πρώτη φορά..., εἶναι προγενέστερα τοῦ λόγιου...»². Εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην του ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ R. Goossens ὑπὸ τὸν τίτλον «Autour de Digénis Akritas. Contilènes grecques et romans Arabes», Byzantion, VII, I, 1932, σελ. 287 - 320, ἀναγνωρίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου καὶ Στίλπ. Π. Κυριακίδου ὑποστηριχθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀκριτικῶν ὁσμάτων ἀπὸ τοῦ ἔπους καὶ τὴν μεγαλυτέραν αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ ἔπος ἀρχαιότητα, εἰς δὲ τὸ ἔπος τὴν τάσιν, ὅπως ἀντικαταστήσῃ ὁλόκληρον τὴν τοπικὴν ἐπικὴν ὕλην, ἡ ὁποία οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἐδείκνυε δ' ἠθικὴν, ὀρθοδοξίαν καὶ πολιτικὴν, δι' ἐνὸς ποιήματος δῆθεν ἱστορικοῦ, ὀρθοδόξου καὶ εἰρηνευτικοῦ. Τέλος ὁ Π. Καλονάρος, ἐνῶ ἐν σελ. ιη' τῆς Εἰσαγωγῆς τοῦ ἔργου του «Βασίλειος Διγενὴς Ἀκρίτας», τόμ. Α', γράφει ὅτι «πρώτη καὶ κυριωτάτη [πηγὴ τοῦ ἔπους] πρέπει νὰ εἶναι ἀσφαλῶς τὰ μεσαιωνικὰ ᾄσματα τῶν Παφλαγόνων αἰοδῶν, περὶ ὧν μαρτυρεῖ ὁ Ἀρέθας..., καθὼς καὶ τῶν διαφόρων ἄλλων ἀνωνύμων ποιητῶν», περιέργως κατόπιν ἐν σελ. λδ' τῆς αὐτῆς Εἰσαγωγῆς του λέγει: «Τηρουμένων μερικῶν ἐπιφυλάξεων καὶ τούτων ἀσθενῶν καὶ περιοριζομένων εἰς ἐλάχιστά τινα μόνον ᾄσματα, δύναται γενικώτερον νὰ λεχθῇ ὅτι ἐκ τῶν σημερινῶν ἀκριτικῶν ὁσμάτων τὰ περισσότερα προέρχονται ἐκ τοῦ ἔπους καὶ δι' ἐκ τῶν λαϊκῆς μορφῆς κειμένων, τὰ δὲ ὑπόλοιπα ᾄσματα μοιραίως ὑπέστησαν ἐκ τοῦ ἔπους ἐπιδράσεις καὶ μεταβολὰς μᾶλλον ἢ ἥττον βαθείας».

Γράφων ὁ Καλονάρος «ἐκ τῶν λαϊκῆς μορφῆς κειμένων», προφανῶς ἐννοεῖ τὴν διασκευὴν Ἑσχωριάλ, ἥτις, κατὰ τὸν Krumbacher, ἀκολουθεῖ παράδοσιν περισσότερον πλησιάζουσαν πρὸς τὰ δημῶδη ᾄσματα [ιδίως εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ] καὶ ἡ ὁποία συνετάχθη μὲν εἰς γλῶσσαν δημῶδη³, ἀλλ' οὐχί, καθ' ἡμᾶς, ὁμοίομορφον. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης, χαρακτηρίζων τὴν ἐν λόγῳ διασκευὴν, λέγει ὅτι αὕτη «διατηρεῖ τὴν

1. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Διγενὴς καὶ κάβουρας, Λαογραφία, τόμ. V', 1917/18, σελ. 370 - 372.

2. Η. Grégoire, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας..., σελ. 171 - 174.

3. K. Krumbacher, Eine neue Handschrift des Digenis Akritas, München 1904, σελ. 340. (Sitzungsberichte der philos. - philolog. und hist. Klasse der Kgl. Bayer. Akademie der Wissenschaften. Heft II.).

ἀκμήν καὶ τὴν δρόσον ἀδρᾶς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως καὶ πολλὰ παρουσιάζει ψήγματα ἀπέφθου χρυσοῦ»¹. Ὁ Στίλπ. Π. Κυριακίδης, συμφωνῶν πρὸς ταῦτα, προσθέτει: «Αἱ μορφαὶ ζωγραφίζονται ἀρκετὰ καλὰ καὶ ἰδιά ὁ ἀγέρωχος Διγενῆς, ὁ ἔχων ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὸν ἥρωϊσμόν του, καὶ ἡ γηραιὰ ἀλώπηξ, ὁ πονηρὸς Φίλοπαππούς, ἡ δὲ περιγραφὴ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν πράξεων δὲν στερεῖται δραματικῆς παραστατικότητος»².

Ἐξ ὧων εἵπομεν, φανερὸν καθίσταται ὅτι δύο εἶναι αἱ κύρια ἀντιλήψεις, αἱ ἀφορᾶσαι εἰς τὴν σχέσιν ἁσμάτων καὶ λογίου ἔπους. Μὲ τὴν γνώμην τοῦ Νικ. Γ. Πολίτου συντάσσονται οἱ περισσότεροι καὶ ἐγκυρότεροι τῶν ἐρευνητῶν. Καί, κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην, ἰκανὴ ἐπικὴ ὕλη ἁσμάτων, ἀλλὰ καὶ λαϊκαὶ παραδόσεις προϋπῆρχον τοῦ λογίου ἔπους, διατηρούμεναι διὰ τῶν κατὰ τόπους ἀοιδῶν καὶ διηγητῶν. Οἱ λαϊκοὶ ποιηταὶ ἐδημιούργησαν τὰ τραγούδια, «ὁ δὲ ἐντεχνος ποιητὴς ἐν μυθιστόρημα ἀνάλογον πρὸς ἄλλα γνωστὰ ἐντεχνα βυζαντινὰ μυθιστορήματα, ἐν ᾧ ἐξυμνοῦνται ὁ ἥρωϊσμός, ἡ ἀνδρεία, ὁ ἔρω, ἡ προστασία τῶν ἀδυνάτων, ἡ πίστις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἡ πρὸς τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα καὶ τὴν πατρίδα ἀγάπη καὶ ὑπηρεσία»³. Ἡ μυθιστορία αὕτη, πλην τῶν δημῶδων ἁσμάτων καὶ παραδόσεων, ἔχει σχέσιν καὶ πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους, τὰ σοφιστικὰ μυθιστορήματα, ἔργα τινὰ τῆς ἀνατολικῆς λογοτεχνίας, τὰ εἰς δημῶδη γλῶσσαν μεσαιωνικὰ μυθιστορήματα καὶ τὸν θρυλικὸν ψευδοκαλλισθένειον βίον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὰ συναφῆ σημεῖα μεταξὺ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου καὶ Διγενῆ μύθων παραθέτων ὁ Γ. Βελουδῆς εἰς τὴν προσφάτως ἐν Μονάχῳ γερμανιστὶ δημοσιευθεῖσαν διδακτορικὴν του διατριβὴν⁴ συμπεραίνει περὶ τῆς στενῆς συγγενείας τῶν δύο ἡρώων. Ἀσφαλῶς ὅμως τὸ περιεχόμενον τοῦ λογίου ἀκριτικοῦ ἔπους, ὡς νομίζω, ἥσκησε μὲ τὴν σειράν του ἐπιδράσεις ἐπὶ τε τὰ ἐν τῷ μεταξὺ μετασχηματιζόμενα εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν ἀκριτικά ἄσματα, καθὼς καὶ ἐπὶ

1. Ν. Γ. Πολίτου, Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων..., σελ. 240.

2. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας..., σελ. 33. Βλ. τοῦ Αὐτοῦ, Ἀκριτικά μελέται, ἀνατ. ἀπὸ τὰ Miscellanea Giovani Mercati, vol. III, Letteratura e storia bizantina, σελ. 20. Ἄς σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ὁ J. Mavrogordato εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου του Digenis Akritas. London 1956, σελ. IXI-XXXVI, κρίνει καὶ ἐλέγχει τὰς περὶ τὸ ἔπος γενομένας συζητήσεις.

3. Π. Π. Καλονάρου, ἔνθ' ἄν., τόμ. Α', σελ. 1η'.

4. Georg Veloudis, Der neugriechischen Alexander. Tradition in Bewahrung und Wandel, München 1968, σελ. 265-269, 277-280, ἐνθα καὶ ἡ προγενεστέρη βιβλιογραφία. Βλ. καὶ τὸν συσχετισμὸν Διγενῆ καὶ Ἡρακλέους εἰς τὴν μελέτην τοῦ Δ. Νοτοπούλου, Ὁ θάνατος τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, Λαογραφία, τόμ. ΙΖ', 1957/58, σελ. 451-453.

τά ἄλλα γραπτὰ μεσαιωνικά κείμενα. Τὰς ἀλληλεπιδράσεις αὐτὰς ὀφείλει νὰ ἐπισημάνῃ κατὰ τὸ δυνατόν καὶ διαλευκάνῃ ἢ ἔρευνα.

Τέσσαρες κυρίως ἐπιστήμονες, ὁ Η. Grégoire, ὁ Στίλπ. Π. Κυριακίδης, ὁ Π. Καλονάρος καὶ ὁ J. Manrocordato, κατέγιναν περισσότερον μὲ τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν τοῦ ἔπους καὶ τὴν ἀνέυρεσιν τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς ἄλλα βυζαντινὰ καὶ ξένα κείμενα.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔπους, κατὰ τὸν Grégoire, ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν γραπτὰς πηγὰς, τοὺς ἱστορικοὺς καὶ χρονογράφους τοῦ 10ου αἰ. καὶ δὴ τὸν Γενέσιον ἢ παλαιότεραν κοινὴν πηγὴν τοῦ τε Γενεσίου καὶ τοῦ Συνεχιστοῦ ¹. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐρευνητὴν οἱ στίχοι 41, 42 καὶ 44 τῆς διασκευῆς τῆς Ἀνδρου (νῦν Ἀθηνῶν) ἀπομιμῶνται ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ μυθιστορήματος «Βαρλαάμ καὶ Ἰωσαφάτ» ². Ἐπίσης ἡ ἀστρολογικὴ εἰσαγωγή τῶν διασκευῶν Τραπεζοῦντος - Ἀνδρου εἶναι μίμησις τοῦ αὐτοῦ μυθιστορήματος, μεταφρασθέντος τὸ πρῶτον ἐκ τῆς Ἰνδικῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ 10ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰῶνος ³. Ὡσαύτως εἰς τὸ τουρκικὸν ἐπικὸν διήγημα τοῦ Sajjid Battal (14ου αἰ.), οὗτινος τὸ πρωτότυπον ἀνήκει εἰς τὸν 12ον αἰ., ὑποκρύπτεται ἔπος ἀραβικὸν τῆς Μελιτηνῆς, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως ἐχρησιμοποίησεν ὁ ποιητὴς τοῦ Διγενῆ περὶ τὸ 940 διὰ νὰ τὸ ἐκβυζαντινίσῃ ⁴. Ὅπως δὲ τὰ ἑλληνικὰ ἔπη δὲν ἀγνοοῦν τοὺς Ἀραβας ἥρωας, οὕτω καὶ τὸ μελιτηναῖον ἔπος δὲν ἀγνοεῖ τὸν Διγενή, ὅστις παρουσιάζεται εἰς αὐτὸ ἀήττητος ὑπὸ τὸ πολεμικὸν του ὄνομα Ἀκρίτης ⁵.

Ὁ Στίλπ. Π. Κυριακίδης, ἀνευρὼν ὁμοιότητα μεταξὺ τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Κιόρογλου καὶ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους, ὑπεστήριξε τὴν ἄποψιν ὅτι τὸ τουρκικὸν ὑπέστη πιθανώτατα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βυζαντινοῦ ἔπους. «Ἐννοεῖται, λέγει, ὅτι βυζαντινὸν ἔπος λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν μόνον τὸ εὗρισκόμενον ἐν τοῖς χειρογράφοις, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ δημοτικὰ ἀκριτικά ἄσματα, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις διὰ τὴν συγκρότησιν αὐτοῦ» ⁶.

Ὁ Π. Καλονάρος, πλὴν τῶν πολυπληθῶν δανείων καὶ ἀπομιμήσεων

1. Βλ. Η. Grégoire, ἐν Byzantion, IV, 1929, σελ. 437-468, καὶ V, 1930, σελ. 327-346. Βλ. καὶ Στίλπ. Π. Κυριακίδην, ἐν Λαογραφία, τόμ. 10, 1929/32, σελ. 624-625.

2. Βλ. Η. Grégoire, ἐν Byzantion VI, 1931, σελ. 483, καὶ VII, 1932, σελ. 300, 348-49.

3. Η. Grégoire et R. Goossens, ἐν Byzantion, VII, 1932, σελ. 287-320.

4. Βλ. περιληπτικῶς τὰς ἀπόψεις τοῦ Grégoire ἐκτιθεμένης ὑπὸ Στίλπ. Π. Κυριακίδου, ἐν Λαογραφία, τόμ. 10, 1929/32, σελ. 626.

5. Ἐνθ' ἀν., σελ. 626.

6. Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ καὶ τὸ τουρκικὸν λαϊκὸν μυθιστόρημα τοῦ Κιόρογλου, Ἑλληνικά, τόμ. 17, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 254-259.

τοῦ ἔπους ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων Γενεσίου, Συνεχιστοῦ, Κεδρηνοῦ, Φωτίου κ. ἄ., δέχεται ἐπίσης τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ψευδο-καλλιस्थένειον κείμενον¹ καὶ πρὸς τὰ δημώδη βυζαντινὰ μυθιστορήματα «Λυβίστρου καὶ Ροδάμνης», «Βελθάνδρου καὶ Χρυσάντζας», «Ἀχιλλήιδος», «Ροδάνθης καὶ Δοσικλέους», ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὰ «Αἰθιοπικά» τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ πρὸς «τὰ κατὰ Λευκίπην καὶ Κλειτοφῶντα» τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου.

Πολυπληθεῖς εἶναι καὶ ἐν πολλοῖς ἐπιτυχεῖς οἱ συσχετισμοὶ τοῦ χωρίων τοῦ ἔπους πρὸς ἀνάλογα ἐκ τῶν ὡς ἂν ἔργων, συσχετισμοί, τοὺς ὁποίους παραθέτει εἰς τὰς ὑποσημειώσεις ἀμφοτέρων τῶν τόμων τῆς ἐκδόσεώς του (1941), διὰ τῶν ὁποίων καθίσταται προφανὴς ἡ μίμησις ἢ ἡ σχέσις καὶ προάγεται οὕτως ἡ ἔρευνα τοῦ ἔπους καὶ αἱ γνώσεις μας ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν τῶν διασκευῶν αὐτοῦ. Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρουσα λίαν εἶναι ἡ εἰδικὴ ἐπὶ τοῦ θέματος μελέτη τοῦ Καλονάρου ὑπὸ τὸν τίτλον «Σχέσεις τοῦ Ἀκριτικοῦ ἔπους πρὸς τὰ Αἰθιοπικά τοῦ Ἡλιοδώρου», δημοσιευθεῖσα εἰς τὰ Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 18 (1943), ἐν Ἀθῆναις 1950, σελ. 33 - 40. «Τὰ χωρία τοῦ Ἡλιοδώρου, γράφει, εἰς τὰ ὁποῖα διεπίστωσα σχέσεις πρὸς τὰ κείμενα τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἀνέρχονται μέχρις ὥρας εἰς περισσότερα τῶν ἐξήκοντα. Ἄξιον παρατηρήσεως, συνεχίζει, εἶναι ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι αἱ ὁμοιότητες ἐμφανίζονται στενωτέραι μὲ τὸ κείμενον Κρυπτοφέρρης καὶ χαλαρώτεραι πρὸς τὰ ἄλλα κείμενα τοῦ ἔπους»².

Τέλος ὁ Mavrogordato, πλὴν συσχετισμῶν χωρίων τοῦ ἔπους πρὸς βυζαντινὰ κείμενα, παραθέτει εἰς τὸ ἐπίμετρον D τοῦ ἔργου του λίαν ἐνδιαφέροντα πίνακα χωρίων τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου, τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ τοῦ Μελιτηνιώτου, τῶν ὁποίων ἐγένετο χρῆσις εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἔπους ὑπὸ τῶν διασκευαστῶν.

Γενικῶς τὸ ἔργον τοῦ Mavrogordato, Digenis Akritas, London 1956, ἀποτελεῖ σταθμὸν ἐν ταῖς ἀκριτικαῖς μελέταις καὶ ἀφετηρίαν πρὸς περαιτέρω ἔρευναν³. Παρὰ ταῦτα δὲν δεχόμεθα τὴν ἀντίρρησίν του εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, κατὰ τὸν ὅποιον τὸ ἔπος ἔχει ἐθνικὸν χαρακτήρα⁴. Ἡ ἀντίρρησις αὕτη, κατὰ τὸν Στίλπ. Π. Κυριακίδην, διατυπῶνται πολὺ γενικῶς καὶ δὲν αἰτιολογεῖται ἐπακριβῶς. Βεβαίως τὸ ἔπος δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐθνικὸν ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν καὶ μορφήν τῶν

1. Π. Π. Καλονάρου, Σχέσεις..., ἐνθ' ἂν., σελ. κ' - κα'.

2. Π. Π. Καλονάρου, ἐνθ' ἂν., σελ. 40.

3. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην, εἰς τὰ Ἑλληνικά, τόμ. 14, Θεσσαλονίκη 1956, σελ. 559.

4. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἂν., σελ. 237 κ. ἐξ.

ἐθνικῶν ποιημάτων, νομίζω ὅμως ὅτι ἡ ἀντιδιαστολή τῆς Ρωμανίας πρὸς τὰ βάρβαρα ἔθνη, ἡ ὁποία διατυπῶνται σαφῶς εἰς τὴν ἐσχωριαλικὴν διασκευὴν (στίχ. 1686 - 1692), προσδίδει τὸν ἀποδοθέντα εἰς αὐτὸ ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωος εἰς τὸν φύλακα τῶν ὀρίων Διγενὴ καὶ τὰ παλληκάρια του»¹.

Τὸ ὕφος νῦν τοῦ λογίου ἔπους περιέχει ρητορισμούς, μακράς περιγραφὰς ἀξιοθαυμάστων κήπων, ὡς αἱ περιγραφαὶ τῆς Χαλιμάς, ἐπικλήσεις εἰς τὸν ἔρωτα ἢ τὴν ἀνοιξιν. Τὰ πρόσωπά του μακρηγοροῦν καὶ περικοσμοῦν τοὺς λόγους τῶν μὲ ρητὰ καὶ ἄλλα ἀποσπάσματα ἀρχαίων συγγραφέων. Παρ' ὅλην τὴν σεμνοτυφίαν του ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ παρουσιάζει πολλὰς ἐρωτικὰς σκηνάς· πολλὰ τῶν γεγονότων ἀποτελοῦν αἰσθηματικὰς διαχύσεις. Οὗτος δὲν ὑπῆρξε ποιητής, ὁπότε ἴσως θὰ ἐποίει ἔπος, ἂν μὴ ἄξιον τῶν ὁμηρικῶν, πάντως ὅμως ἴσον πρὸς τὰ μεσαιωνικὰ τῆς Δύσεως. 'Αλλ' οὐδ' ἡ πρόθεσις του ἦτο ἡ συγγραφὴ ἔπους, ἀλλ' ἄπλως ἐμμέτρου χρονικῆς Συνόψεως ἢ μυθιστορίας περὶ τῶν ἀνδραγαθιῶν τοῦ Διγενῆ, εἰς ἣν ἐγκατέσπειρε πλῆθος θρησκευτικῶν καὶ ψυχοφελῶν συμβουλῶν. Ἰσως ὑπῆρξε καλόγηρος, ζῶν εἰς τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας ἐγεννήθησαν τὰ θαυμάσια περὶ τοῦ Διγενῆ ἀκούσματα καὶ αἱ παραδόσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπεχείρησε ν' ἀπαρτίσῃ διήγησιν, ἀφοῦ ἀφῆρεσεν ἐξ αὐτῆς πᾶν ὑπερφυσικὸν μυθικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον εἶχε δημιουργήσει ἡ μυθολογία τοῦ λαοῦ, καταστρέψας τοιοῦτοτρόπως κάθε δυνατὴν ποιητικὴν πνοήν.

Ὁ ἥρωας εἰς τὰ ἦθη του εἶναι κάθε ἄλλο παρὰ τύπος καὶ ὑπογραμμός. Βιάζει μίαν πτωχὴν κόρην, εὐρισκομένην ὑπὸ τὴν προστασίαν του, καὶ ἐνώνεται μὲ τὴν Μαξιμώ. Τοιαῦτα κατορθώματα εἶναι φυσικὰ χαρακτηριστικὰ ὅλων τῶν Ἡρακλέων καὶ ὅλων τῶν Θησέων. Μὲ τὸ νὰ διαφέρῃ ὁ Διγενὴς τοῦ ποιήματος ἀπὸ τοὺς δαμαστιάς τῶν μυθικῶν ὄντων, οἱ ὁποῖοι ἀφέθησαν νὰ δαμασθοῦν ἀπὸ τὸν ἔρωτα, εἶναι ὁ περιέργος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐκφράζει τὰς τύψεις του. Κλαίει καὶ θρηνεῖ διὰ τὰ ἀμαρτήματά του, ἐντρέπεται διὰ τὰς ἐγκληματικὰς του πράξεις καὶ διὰ τὰς ἐνόχους ἀδυναμίας του².

Ἄλλο σπουδαῖον πρόβλημα, ἄλυστον ἀκόμη παρὰ τὰς σημαντικὰς ἐργασίας — ἀλλὰ καὶ τὰς διχογνωμίας — ἐνίων ἐρευνητῶν, εἶναι τὸ τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν διασκευῶν τοῦ ἔπους καὶ τῆς ἀκριβεστεράς χρονολογήσεως αὐτῶν.

Εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ ἔπους ἐκδόσιν κατέγινεν ὁ Στίλπων Κυριακίδης

1. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην, εἰς τὰ Ἑλληνικά, τόμ. 14, Θεσσαλονίκη 1956, σελ. 555, καὶ ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. IB', 1938/48, σελ. 484.

2. A. Rambaud, ἐν Revue des Deux Mondes, ἔτ. 45, τόμ. 10, Paris 1875, παρὰ H. Grégoire, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας..., σελ. 195 - 196.

ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ τὸ ἔργον δὲν ἔφερεν εἰς φῶς ¹. Ἄλλος ἐρευνητής, ὁ συνάδελφος Γ. Παπαδημητρίου, λέγει ὅτι ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη κατέγινε μὲ τὸ αὐτὸ θέμα. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Καλονάρου «δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ οὔτε κριτική οὔτε ἱκανοποιητική» ².

Διὰ τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τῶν διασκευῶν ὁ Καλονάρος διατυπώνει τὴν ἐξῆς γνώμην : «Τὰ κείμενα τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους εἶναι τόσα καὶ τόσον διάφορα μεταξύ τῶν, ὥστε κριτικὴ ἔκδοσις ὑπὸ τὴν αὐστηράν ἔννοιαν τῆς λέξεως καὶ τοῦ πράγματος, τοῦτέστι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τοῦ ἔπους, εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατος» ³. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ἦτο δυνατὴ μία τοιαύτη ἔκδοσις «φιλολογικῶς κεκαθαρμένη καὶ ἀηγλαγμένη τοῦ ρύπου τῶν αἰώνων τῆς ἀμαθείας» ⁴, ἦτοι τῶν προσθηκῶν, τὰς ὁποίας προσῆψαν οἱ μεταγενέστεροι διασκευασταί, πάλιν ἡ προσπάθεια θὰ ἦτο ὄχι μόνον ματαία, ἀλλὰ καὶ ἐπιζημία, διότι μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν προσθέτων τούτων στοιχείων τὸ ἔπος θὰ ἔχανεν ἀσφαλῶς τὸ μέγιστον τῆς ὀραιότητός του ⁵. Διὸ ἡ παρατήρησις τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ὅτι τὸ πρῶτον σχεδιάσμα τοῦ ἔπους, ἂν τυχὼν εὑρεθῇ ποτε, δὲν θὰ ἀποδειχθῇ τελειότερον καὶ καλλιτεχνικώτερον τῶν σφζομένων διασκευῶν, ἀλλὰ τοῦναντίον, ὥς ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως διαπιστοῦται, αἱ μεταγενέστεραι μεταβολαὶ ἐνέχουν περισσότερα ποιητικὰ στοιχεῖα ⁶.

Καὶ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τοῦ πρωτοτύπου τοῦ ἔπους ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἄλυτον ⁷, διότι καὶ ὁ Μανρογορνάτο, ὅστις ἐξήτασε τὰς διασκευάς, δὲν ἡσχολήθη συστηματικῶς καὶ μὲ τὸ ζήτημα τῶν μεταξύ τῶν σχέσεων οὐδὲ μὲ τὴν χρονολόγησιν μιᾶς ἐκάστης ⁸. Πολλὰς καὶ ἱκανοποιητικὰς παρατηρήσεις διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν διασκευῶν διετύπωσαν ὁ Στίλπ. Π. Κυριακίδης ⁹ καὶ ὁ Γρέγοιρ, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα τὸ πρόβλημα παραμένει. Σημειωτέον ὅτι οὗτοι δέχονται ὅτι ἡ ἀρχικὴ τοῦ ἔπους διατύπωσις ἔγινε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 10ου αἰ. ἐπὶ βασιλείας Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ ¹⁰. Ἐπίσης περιληπτικὴ καὶ οὐχὶ πλήρης εἶναι

1. Stilp. P. Kyriakidis, Ἀκριτικά μελέται..., σελ. 1.

2. Stilp. P. Kyriakidis, Ἀκριτικά μελέται..., σελ. 1.

3. Π. Π. Καλονάρου, Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, τόμ. Α', σελ. ε'.

4. Ἀντ. Χατζῆ, Ὁμηρικαὶ ἔρευναι. I. Προλεγόμενα εἰς τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου Ἀκριτιῖδα καὶ τὰς διασκευάς αὐτῆς. Μέρος Α', τευχ. 1. Ἀθῆναι 1930, σελ. 4.

5. Π. Π. Καλονάρου, ἐνθ' ἂν., σελ. ε'.

6. Ν. Γ. Πολίτου, ἐνθ' ἂν., σελ. 239 - 40. Π. Π. Καλονάρου, ἐνθ' ἂν., σελ. ε'.

7. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην, εἰς τὰ Ἑλληνικά, ἐνθ' ἂν., σελ. 555.

8. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην, ἐνθ' ἂν., σελ. 552.

9. Stilp. P. Kyriakidis, Ἀκριτικά μελέται..., σελ. 10, 31.

10. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην, ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. 10, 1929/32, σελ. 660.

καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς τὸ ἔπος βιβλιογραφία, ἡ παρατιθεμένη εἰς τὸ ἐπίμετρον C τοῦ βιβλίου τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὅθεν χρειάζεται νὰ γίνῃ πλήρης βιβλιογραφία διὰ τὸ ἔπος, ὡς τοῦτο γίνεται ἀπὸ τοῦ 1907 μέχρι σήμερον διὰ τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα.

Ἐτερον ἀξιόλογον ζήτημα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τύχῃ συστηματικωτέρας ἐξετάσεως, εἶναι τὸ τῆς σχέσεως τοῦ ἔπους μὲ φιλολογικὰ κείμενα λογίας ἢ δημώδους προελεύσεως ξένων λαῶν, μεθ' ὧν ὁ Ἑλληνισμὸς ἦλθεν εἰς συνάφειαν. Οὗτω π.χ. τουρκικὰ δημῶδη ἄσματα ἐξυμνοῦν τὸν ἥρωα Κιόρογλου, πλείστας ἔχοντα ὁμοιότητες πρὸς τὸν Διγενῆ, ἐν δὲ τῷ παλαιῷ ἔπει τοῦ Sajjid Battal φαίνονται ὁμοιότητες πρὸς τὸν Διγενῆ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀκράτη. Εἰς ρωσικὰ χειρόγραφα τοῦ 14ου καὶ 18ου αἰ. ψάλλονται οἱ ἄθλοι τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, εἶναι δὲ ταῦτα μεταφράσεις, γινόμεναι ἐκ παλαιότερας σλαβωνικῆς διασκευῆς τοῦ ἔπους. Ἄλλ' ὁ ρωσικὸς λαὸς καὶ εἰς δημῶδεις παραδόσεις αὐτοῦ ὑμνεῖ τὸν ἥρωα Ἀνίκα, παλαίοντα πρὸς τὸν Χάρον¹. Ἐπίδρασιν ἔσχον τὰ δημῶδη ἀκριτικὰ ἄσματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ λόγιον ἔπος καὶ εἰς τὴν ποίησιν τῶν Νοτιοσλάβων καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰ ἄσματα τὰ ἐξυμνοῦντα τὸν ἥρωα Μάρκον Κράλιεβιτς².

Δι' ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα χρειάζεται ἀκόμη πολλὴ ἐργασία.

Τὸ τε λόγιον ἔπος καὶ τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα παρὰ τὰς προσπάθειάς τῶσων ἐρευνητῶν παρουσιάζουν εἰσέτι πλήθος προβλημάτων πρὸς λύσιν, φιλολογικῶν, κριτικῶν³, ἱστορικῶν, ἀρχαιολογικῶν, ψυχολογικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν, μουσικῶν⁴ καὶ βιβλιογραφικῶν.

Ἡμεῖς διὰ τῆς παρούσης μελέτης συνεθέσαμεν μίαν γενικὴν εἰκόνα τῶν ἐξετασθέντων καὶ ἐξεταστέων θεμάτων περὶ τὸ ἀκριτικὸν ἔπος — δημῶδες καὶ λόγιον — χωρὶς νὰ ὑπαισέλωμεν εἰς λεπτομερείας, χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ διατυπώσωμεν νέας θεωρίας, χωρὶς νὰ ἐπιδιώξωμεν νέας ἐρμηνείας. Εἶναι ἀληθὲς τοῦτο μόνον: ὅτι ἐμελετήσαμεν τὰ ζητήματα ἐξ ὑπαρχῆς, ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν δημοδῶν ἁσμάτων καὶ

1. Βλ. τὴν παλαιάν ἀλλ' ἔτι χρήσιμον μελέτην τοῦ A. Rambaud, *La Russie érique*, Paris 1876, σελ. 421 κ. ἐξ.

2. Βλ. Γ. Μέγαν, ἐν *Λαογραφία*, τόμ. ΚΕ', 1967, σελ. 418 - 444.

3. Οὗτω π.χ. ὁ S. Impellizeri εἰς τὴν μελέτην του *La morte di Digenis Akritas*, *Annali del Museo Pitre*, I, 1950, σελ. 82 - 119, ἐπεχείρησε κριτικὴν φιλολογικὴν ἐρευναν τῶν ἁσμάτων περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ, ὡς εἶχεν ἐκδώσει αὐτὰ ὁ Ν. Γ. Πολίτης, ἐν *Λαογραφία*, τόμ. Α', 1909/10, σελ. 169 - 275. Βλ. καὶ τὴν ἀξιόλογον κριτικὴν τῆς μελέτης τοῦ Impellizeri, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Μαρίας Ἰωαννίδου - Μπαρμπάριου ἐν *Λαογραφία*, τόμ. ΙΕ', 1953/54, σελ. 192 - 199.

4. Βλ. G. K. Spyridakis, *Die Erforschung des Volkslieds und der Volksmusik der byzantinischen Epoche (4. - 15. Jh.)*. Ἑπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ., τόμ. ΑΗ', Ἀθήναι 1971, σελ. 224 - 232. Ἡ μελέτη ἀφορᾷ ἰδίᾳ εἰς τὴν μουσικὴν τῶν ἁσμάτων.

τῶν διασκευῶν τοῦ ἔπους, ἐρχόμενοι εἰς τὰς μελέτας καὶ τελειώνοντες μὲ τὰς βιβλιοκρισίας. Ἐκρατήσαμεν πλῆθος δελτίων δι' ὅλα τὰ ζητήματα. Τὰ ἐταξιθετήσαμεν, τὰ ἐχρησιμοποίησαμεν μὲ προσοχήν, μὲ τάξιν, μὲ ἀκρίβειαν. Ἐνεβαθύναμεν, τὸ κατὰ δύναμιν, εἰς τὰ προβλήματα, συνεζητήσαμεν μετ' εἰδικῶν. Ἡ ἀμφιβολία μᾶς παρηκολούθει κατὰ πόδας. Ἐθέσαμεν τὰ ζητήματα. Εὐελπιστοῦμεν ὅτι καὶ ἄλλοι θὰ συνεχίσουν τὴν ἔρευναν καὶ μὲ ὀρθὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον θὰ εὑρουν νέα πράγματα, νέα στοιχεῖα, θὰ καταλήξουν εἰς γόνιμα συμπεράσματα, θὰ διαμορφώσουν νέας ἀπόψεις, ἴσως περισσότερον θετικὰς καὶ χρησίμους διὰ τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας. Τὸ εὐχόμεθα.

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ